

ی ناشناس از مشهد / سال ۱۸۶۵ میلادی

اما سفرنامه بعدی را حاجی داوود ناصر از افراد معتبر و سرشناس شیعیان خوجه بمبئی در حدود سال ۱۳۰۵ خورشیدی نوشته است. او که از روحانیون شیعه هند بوده، در آن سال بمبئی خارج شده و با ماشین از طریق استان و مرز میر جاوه به سمت مشهد آید. خودش می گوید در گرمای مرداد ۱۳۰۵ ه. ش پس از ۹ روز و ۲۰ ساعت به مشهد مقدس رسیده است: «گنبد طلایی مبارک از فاصله ۷ تا ۸ مایلی نمایان بود و با خورشید شکوه بیشتری پیدا می کرد.» جی داوود می نویسد: «هنگامی که دزدان قدیم زاهدان را ارتاک کردیم، یک تلگراف متولی مشهد، جناب سید محمد کاظم فرستادیم. بدین سبب، دوسه مایل مانده مهر به استقبال ما آمده بود. همه امکانات را خانه زایش برای ما فراهم کرد.» او به گفته متولی که احتمالا یکی از مدیران آستان است همه امکانات را در اختیار آن ها قرار داده و به مغازه داران سفارش کرد رضایت زوار جلب کنند. متولی حتی گاهی به خاطر آن ها گاندانان چانه هم می زده است.

بهشت روی زمین

حاجی داود خان نخستین دیدارشان از حرم در نهم آگوست ۱۹۲۶ که به قول خودش هرگز فراموش نمی کند، چنین توصیف کرده است: «به محض ورود به صحن، خود را محصور در مناظر زیبایی یافتیم که از همه طرف ما را احاطه کرده بود. صحن و روضه مبارک همچون بهشت روی زمین بود. صحن ها فضای بزرگی دارند. هنگامی که وارد صحن شدیم، هنوز به سر شرب خیلی مانده بود؛ البته نماز ظهر و

دروازه بالا خیابان

نقشه مشهد در سال ۱۸۷۵ میلادی، مطابق با سال ۱۲۹۲ هجری قمری
در این تصویر می‌توانید ۶ دروازه مشهد را ببینید

عصر را خوانده بودند. در یک طرف صحن، واعظان مشغول موعظه بودند. برخی در حال تلاوت قرآن بودند. ما از صحن مسجد گوهرشاد مشرف شدیم، صحنی که در زمان فتحعلی شاه ساخته شده و به صحن نومعرف است. هرسه صحن در اطراف حرم مبارک قرار گرفته‌اند و در مجموع پانزده در دارند. صحن‌ها چنان وسیع هستند که بیش از ۵۰ هزار نفر در آن جای می‌گیرد.»

حاجی داوود در ادامه، نخستین دیدار از حرم امام رضا (ع) و مسجد گوهرشاد را این گونه شرح می‌دهد: «بیشترین نماز جماعت و مجلس وعظ در مسجد گوهرشاد و صحن آن برگزار می‌شود.» این صحن‌راخی است که آن‌ها رابه حرم امام رضا هدایت می‌کند: «اولین دری که از آن داخل شدیم از قفسه ساخته شده بود. ۱۰ فقره در دیگر همانند این در، اطراف حرم قرار دارد. پس از ورود به روضه مبارکه وارد اتاق الحفاظ می‌شویم و زیارت‌نامه را در این جامی خوانیم.»

حرم به روایت ۹۰ سال پیش

این شیشه اهل هند می گوید: «در اطراف حرم مطهر (جایی که قبر حضرت قرار دارد) ۱۰ رواق وجود دارد. پس از خواندن زیارت نامه وارد حرم مطهر شدیم. در ورودی این رواق به اندازه چهار پا از دو طرف ۱۲ سانتی متر) روکش نقره ای دارد و حدود ۱۰ پا (سه متر) بالاتر آن با روکش طلا تزئین شده است. دورتادور ضریح مبارک دوتاچ مرصع گوهرنشان قرار دارد. در رواق ضریح مبارک (حرم مطهر) دو در دیگر با همان خصوصیات در فوق نصب است، پایین و پشت سر حضرت. یک جام الماس نشان به اندازه ۲،۵ پا روی ضریح قرار داشت. یک محفظه شیشه ای که حاوی جواهر قیمتی، حدوداً به ارزش ۱۰ لک روپی (یک میلیون روپی) است، به دیوار بالای سر حضرت نصب شده بود. چشم انداز ضریح مبارک چنان باشکوه بود که انسان در برابر آن به خشوع می افتد. دیوارها و سقف رواق پر از حکاکی و قلمزنی و نقوش است. آیینه کاری های گران قیمت که سر به صدها هزار روپی می زند، سطح دیوارها و سقف ها را پوشانیده است. ایوان جنوبی صحن عتیق به اندازه ۳ پا عرض و ۴۵ پا طول طراحی شده است. این عملیات طلاکاری به دستور یکی از پادشاهان مشهور ایران، یعنی نادرشاه، انجام شده است. جویباری از وسط صحن می گذرد که پنج حوض داخل صحن را پرآب می کند. این شبکه آبرسانی به دستور شاه عباس دایر شده است. در صحن، سخاخانه ای قرار دارد که گنبد آن توسط فردی ناشناخته به اسم امیدوار، طلاکاری شده است.»

البته در اینجا هم به نظر می‌رسد حاجی داوود بر اساس شنیده‌های مردم عام این موضوع را مطرح می‌کند. احتمالاً منظور از «امیدوار» زائری امیدوار است، اما آنچه از آن حرف می‌زند سقاخانه‌داری است که به «سقاخانه اسماعیل طلا» معروف است و نادرشاه سنگ آب آن را که به حجم سه گُر آب می‌گرفت از هرات آورده و در صحن نادری نصب کرده بود.

مخارج آستانه

«دوارهای ایوان غربی این صحن هم که به حرم مطهر وصل است، مطلاست. در بالای مرقد مطهر گنبد طلایی قرار دارد. اندازه دایره گنبد حدود ۵۰ پا است، در حالی که ارتفاع گنبد از پشت بام تار آن ۷۵ پا است، به طوری که از فاصله بسیار دور دیده می شود. این گنبد و برخی بیوتات دیگر نیز توسط شاه عباس ساخته شده است.»

حاجی داوود شنیده بود این پادشاه (شاه عباس) خیلی علاقه‌مند به زیارت است و سه بار به زیارت مشهد آمده است. در آخرین سفر در سال ۱۰۱۱ به نشانه احترام به امام رضا (ع) از پایتخت خود اصفهان تا مشهد - نزدیک به ۱۲۰۰ مایل - را پیاده پیمود. در خلال این سفر هر جامی ایستاد، دستور ساخت کاروانسرای می داد.

حاجی داوود همچنین در ادامه به بیان مطالبی درباره اداره حرم مطهر پرداخته و می گوید: «خدمت در اماکن حرم به عهده ۱۵۰۰ خادم است که به نوبت صحن را نظافت می کنند، قرآن می خوانند و سایر وظایف را انجام می دهد.» او درآمد سالانه حرم مطهر در سال ۱۳۰۵ ش. به اضافه درآمد حاصل از املاک را حدود ۱۵۰ هزار تومان می داند که در آن زمان مبلغ زیادی بوده است: «این درآمد علاوه بر حقوق مستخدمین و کارگران، صرف تعلیمات مذهبی، یعنی کمک به طلبه ها و اعطای خرج دارالشفای حضرت، نیز می شود. حقوق کارکنان حدود ۱۰ هزار تومان برابر ۳۵ هزار روبیه است.» به نوشته وی «کمیسیون مدیریتی که شاه در رأس آن قرار داشت، اداره امور آستان قدس را بر عهده دارد و شاه نماینده خودش را به مدیریت حرم گذاشته است.»

حاجی داوود خان همچنین درباره برنامه‌های مذهبی در حرم

چرخي در شهرزيارت

می نویسد: «روضه مبارکه همه روزه یک ساعت به اذان صبح گشود می شود و در ساعت ۱۰ شب درهای حرم را می بندند، به استثنای شب های جمعه و لیالی مخصوص.» او تأمین برق در روضه مبارکه را از زنجراتوری می داند که ظاهراً توسط مادر آقاخان اهدا شده است.

حاجی داود بعد از زیارت، سرفروخت به دیدن شهر مشهد رفته و از این شهر می نویسد. او ماه اوت را که برابر با مرداد است، گرم ترین ماه این شهر می داند و می گوید: «به زوار توصیه شده است که قبل نوامبر (آبان - آذر) که هوا سرد می شود این شهر را ترک کنند؛ چرا که زمستان های سختی دارد.»

حاجی داود اطراف حرم را هم چنین توصیف کرده است: «سه طرف روضه مبارکه بازار است. مغازه ها و مسکن کسبه در این محل است. در یکی از خیابان های اطراف، مغازه های قصایی، میوه فروشی، لباس فروشی و... وجود دارد. نانوائی ها از قهوه خانه و کبابی ها جدا هستند. گوشت به صورت های مختلف طبخ می شود و لذیذ است. منازل اغلب از خشت خام ساخته شده اند، مگر نمای آن ها که از آجر است. در وسط ریز مین هر ساختمان یک آب نما یا حوض وجود دارد. کوچه ها اغلب سنگ فرش هستند و شهرداری مسئول تمیزی خیابان هاست؛ چنان که زباله منازل را مأموران شهرداری برای بهداشت شهر مجبورند جمع آوری کنند [...]»

منازل جدید اغلب با فاصله ساخته می شوند. سقاییان به منازل می رانند. این آب اغلب از آب انبار یا قنات آورده می شود و نرخ به فاصله منازل تا منبع آب بستگی دارد. برای مصارف خانگی هم از آب چاه استفاده می شود. «.

حاجی داوود بعد از اینکه میوه‌های باغ‌های
مشهد را شرح می‌دهد، از دو باغ مهم و عمومی
این شهر نام می‌برد: «باغ ملی که پر درخت است
و نیمکت‌هایی برای استراحت در آن تعبیه شده
است؛ علاوه بر آن جایگاهی برای صرف چای،
فالوده و انواع شربت نیز وجود دارد. افراد زیادی
برای قدم‌زدن به آن جامی آیند. این باغ در کنار
ارگ مشهد قرار دارد. باغ دیگر معروف به باغ
نادری است، به یاد نادرشاه معروف؛ کسی که
به هند حمله کرد و اکنون در آن جامدوفن است.
باغ‌های دیگری نیز در حومه مشهد قرار دارد
که گل محمدی را از آن جامی می‌آورند و عطر آن
بسیار خوشبو است. همه مردم فقیر و ثروتمند
از این گل، بوته‌ای در منزل دارند.»

به گفته حاجی داود سه بیمارستان در مشهد است که یکی از آن‌ها دارالشفای حضرتی است که با بودجه آستان قدس رضوی اداره می‌شود؛ «بیمارستان دیگر توسط بریتانیا و بیمارستان سوم توسط خانم دمری ساخته شده که پزشکی زرتشتی است و روزانه ۳۰ بیمار را رایگان معالجه می‌کند. علاوه بر این، بیمارستان میسیون آمریکایی و شفاخانه متصرفیه هم هستند که زیر نظر دولت هستند و هزینه‌های درمانی‌شان رایگان است.»

منابع

۱. بارنز، الکس (۱۳۹۵). سفر به ایران در عهد فتحعلی شاه قاجار. ترجمه حسن سلطانی فر. مشهد: انتشارات به نشر.
۲. ناصر، داوود (۱۳۹۵). سفرنامه حاجی داوود: زائری از بمبئی به مشهد. ترجمه حسین رئیس السادات. مشهد: انتشارات به نشر.